

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.и.н. Васил Атанасов Николов, НАИМ-БАН

за дисертационния труд на Мартин Венелинов Николов „Типология и хронология на каменните бойни брадви от бронзовата епоха в българските земи” за присъждане на образователната и научна степен доктор

Мартин Николов е редовен докторант в катедра „Археология” в Софийския университет, като преди това е завършил специалност археология в Нов български университет - София. Темата на дисертацията предполага добра предварителна подготовка и значителни изследователски усилия с оглед получаването на задоволителен резултат.

Представеният за рецензиране дисертационен труд включва 171 компютърни стр. текст и около 400 стр. приложения (липсва номерация!); приложенията включват каталог, типологически табла, карти, статистически таблици и графични изображения на всички използвани находки.

Уводната част на работата е кратка, но пълноценна - добре са формулирани целите на изследването, подробно са представени задачите пред изследвача, дадена е достатъчно пълна представа за изворната база. Това показва, че авторът на труда е съвсем наясно с информативните възможности на събрания от него в публикации и музейни хранилища археологически материал.

Едва ли някой от тесните специалисти е допускал преди запознаването с тази работа, че от територията на страната биха могли да бъдат установени 505 екземпляра от каменни брадви с дупка от бронзовата епоха. При това 401 от тях са цели или с не толкова големи липсващи части и съответно позволяват да бъдат типологически определени. Рискът с утвърждаването на тази тема като дисертационна се оказва оправдан, макар и само около една четвърт от т.нар. бойни брадви да са намерени в стратиграфски контекст.

Първата глава, която въвежда в проблематиката и рамките на изследването, е в значителна степен продължение на Увода. Българската книжнина не е особено богата на конкретни изследвания по темата, но приносите на няколко автори са коректно отбелязани. Анализът на един от аспектите на публикуваните изследвания, а именно предназначението на изследвания вид каменни артефакти кара автора да приеме като по-коректно названието „каменна брадва с отвор”, което и използва по-нататък в работата. Намирам обаче, че географските рамки и географското райониране на страната като фон на изследването са представени прекалено разточително и този обемист текст натоварва читателя с излишна информация. Като имам предвид непрестанно натрупващите се данни от теренни и кабинетни изследвания не бих казал същото за подробно представените хронологически и културни рамки на изследването, които включват очертаването на съвременната картина на културните явления от бронзовата епоха в дн. български земи в цялата им сложност.

Втората глава на рецензирания труд е основна в него. Посветена е на типологията и хронологията на каменните брадви с отвор.

Авторът излага принципите на типологизиране, за които коректно отбелязва, че са заимствани от други изследвания. Неясно е защо обаче именно в този параграф прави и резюме на резултатите от прилагането на тази система върху конкретния археологически материал, преди самата система да е представена!

В следващия параграф дисертантът предлага цялостната типология на изследваните каменни артефакти, която включва 5 групи, 22 типа, 68 подтипа и 99 варианта и именно като заключение на тази част е трябвало да бъде включен току-що споменатия текст от предходния параграф. Иначе, нямам възражения по класификационната система, която е отворена, използваема и база за по-нататъшното изследване. Направена е коректно и е добре илюстрирана в съответните графични табла.

Хронологията на изследваните в труда артефакти е особено важна. Авторът се е отнесъл към тази проблематика с нужното внимание. Всеки от обособените 22 типа е подложен на внимателен сравнителен анализ, който обхваща не само дн. български, но и съседните земи. В заключенията си, които не срещат сериозни възражения, дисертантът стига до извода, че една група типове каменни брадви с дупка се срещат само през ранната бронзова епоха, друга група - през късната бронзова, а трета група - през целия период на бронза.

Към териториалното разпространение на всичките 22 типа брадви с дупка е подхождено също внимателно, обособени са районите или регионите, в които се срещат. Почти всички типове са установени на територията между Дунав и Стара планина, някои от тях покриват и източните части на Тракия, по-рядко и горното течение на Струма. Южната зона на страната е много бедна на находки от изследвания вид, което подкрепя констатациите за взаимовръзките на населението в дн. български земи през бронзовата епоха със Средна Европа, направени въз основа на други групи археологически свидетелства.

Изследването на автора по-нататък върху културната обвързаност на каменните брадви с дупка дава почти винаги негативен резултат. Засега само малка част от обособените типове показват разпространение на територията на определена културно-хронологическа общност на Източните Балкани, но може да се окаже, че и в част от тези случаи причината е в малкия брой намерени артефакти от конкретния тип. Представеният резултат е още едно подсещане към изследователите за търсене на по-точни критерии за обособяването на древните културно-исторически общности.

Третата глава на дисертационния труд е посветена на технологията на изработване на каменните брадви с дупка, с което авторът иска да внесе елемент на интердисциплинност в изследването като проследи производствената верига.

Представянето на скалните породи в дн. български земи и тяхното райониране обаче е прекалено подробно и донякъде самоцелно за направените в края на главата корелации с изследваните каменни артефакти.

Следващият параграф предлага преглед на петрографските наблюдения върху каменните артефакти от неолита, халколита и бронзовата епоха. Дисертантът критикува малцината автори, публикували данни за каменните породи, от които са произведени брадвите с дупка от бронзовата епоха, защото не са посочили дали определенията са правени от петрограф, но за мен остава напълно непонятно, защо той прави същото - представя много подробни петрографски данни за изследваната от него група артефакти, които, доколкото зная, са правени от добър петрограф, но в текста не намерих никакво

указание за това! Намирам подхода на дисертанта за некоректен - ясно е, че в тази част на работата той не може да претендира за принос и авторството на петрографските анализи задължително трябва да бъде посочено! Иначе направените изводи, между които и този, че не може да се направи ясна корелация между типовете брадви и видовете скали имат важна културно-историческа стойност. Това особено се отнася за заключението, че принципите за избор на суровините през халколита и цялата бронзова епоха са изключително сходни, което е важно за изследването на други отворени проблеми в праисторическите проучвания.

Въпросът за добива на суровини за изработване на изследваните каменни брадви е наложителен в това изследване. Облягайки се на петрографските данни, авторът коректно заключава, че огромната част от тези артефакти са направени от местни породи, разпространени като отделни скални късове по повърхността. Магмените породи камъни са по-редки и чисто теоретично би могло да се допусне „внос“ на отделни скални късове или готови артефакти от съседни райони. Този въпрос е важен, но засега остава открит.

Организацията и технологията на производството е съществен изследователски проблем, но липсата на достатъчно информация не дава възможност да дисертанта да излезе от рамките на направените вече предположения и констатации.

Сравнително малкият брой каменни брадви с отвор от бронзовата епоха поставя проблема за тяхната употреба в древната култура. В досегашните изследвания за Средна и Югоизточна Европа тези предмети са разглеждани като обредни, скиптри (т.е. белег на власт), парадни, бойни и най-често работни. Използването им като инструменти е много вероятно, но много често по тези артефакти липсват следи от употреба. Значителна е вероятността обаче много от изследваните предмети да са използвани като бойни брадви, т.е. като оръжие. Обредният характер на някои от бравите с отвор, особено на орнаментирани, е много вероятен. В резултат на подробните анализи дисертантът приема полифункционалната употреба на каменните брадви с отвор, което отговаря на съвременното състояние на проучванията в широк ареал на Източното Средиземноморие и Европа.

Заключението резюмира всички аспекти на труда.

Както отбелязах в началото, рецензираният труд е посветен на дълго заобикаляна в българската книжнина тема. Усилията на дисертанта да събере и изследва каменните брадви с отвор от бронзовата епоха са дали добър резултат. Реално чрез това изследване те ще влязат в научна употреба - както заради много добрите графични илюстрации на всички установени находки и тяхното подробно представяне в каталога, така и заради вписването на темата в една обширна и широко изследвана в чуждата книжнина проблематика. Именно затова си позволявам да препоръчам и на другите членове на настоящото жури присъждането на Мартин Николов на образователната и научна степен „доктор“.